

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.31.16>
УДК 271.2.23-87

Віктор МИШКОВ

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID: 0000-0002-0394-3296
Email: viktomyshkov@gmail.com

Тетяна ШАМСУТДИНОВА-ЛЕБЕДЮК

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID: 0000-0001-9288-7005
Email: ta.sha@ukr.net

СТАРООБРЯДНИЦЬКА ЦЕРКВА: АСПЕКТИ ЖИТТЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті розкриваються певні аспекти життя українського старообрядництва в сучасних умовах. Зауважується, що старообрядництво сформувалося внаслідок глибоких морально-релігійних пошуків у російському й українському суспільствах XVII століття. За понад триста років свого існування воно виявило значний духовний потенціал, суспільні можливості та стало невід'ємною частиною українського соціуму.

Зі здобуттям Україною незалежності, старообрядці змогли відбудувати культові споруди, що були закриті за радянських часів, вільно відправляти та відвідувати богослужіння, відкривати недільні школи, відроджувати національні традиції тощо.

Сучасні старообрядці на теренах нашої держави виступають самодостатнім структурним елементом релігійної культури України, маючи значний потенціал не лише для власного збереження, а й для подальшого розвитку.

Сьогодні старообрядництво спрямоване на розширення своїх позакультових пріоритетів. У суспільному житті такими пріоритетами є благодійність, філантропія, просвітництво; у політичному – прагнення свободи совісті та співпраця з урядовими і громадськими інституціями; у культурному – сприяння духовному оздоровленню суспільства, розвитку національної культури; у релігійному – активне церковне життя.

Білокриницька митрополія старообрядницької церкви, яка була частиною російської православної старообрядницької церкви, одразу, після широкомасштабного вторгнення росії на нашу територію, зайняла патріотичну проукраїнську позицію та чітко заявила про засудження агресії росії проти України. Представники Білокриницької митрополії були активними учасниками супротиву російській агресії ще вісім років тому. Сьогодні вони також беруть участь у захисті незалежності України. Попри російське етнічне походження, старообрядці не мають зв'язків з ідеологією «руського міра», вони

усвідомлюють себе частиною українського суспільства. Старообрядці займають чільне місце в суспільному, духовному і міжконфесійному житті та залишаються динамічною християнською конфесією й зміцнюють власні позиції в Україні.

Ключові слова: релігія, православ'я, старообрядництво, розкол, старовіри, старообрядницькі приходи, Білокриницька митрополія.

Victor MYSHKOV

Ph.D. in Philosophy, Associated Professor,
Department of Philosophy,
Rivne State University of the Humanities

Tetyana SHAMSUTDYNOVA-LEBEDYUK

Ph.D. in Philosophy, Associated Professor,
Department of Philosophy,
Rivne State University of the Humanities

OLD BELIEVER CHURCH: ASPECTS OF LIFE IN MODERN CONDITIONS

Abstract. The article reveals certain aspects of Ukrainian Old Believer life in modern conditions. It is noted that Old Believers were formed as a result of deep moral and religious searches in the Russian and Ukrainian societies of the 17th century. For more than three hundred years of its existence, it has revealed significant spiritual potential and social opportunities and has become an integral part of Ukrainian society.

With Ukraine gaining independence, the Old Believers were able to rebuild religious buildings closed during the Soviet era, freely send and attend religious services, open Sunday schools, revive national traditions, etc.

Modern Old Believers on the territory of Ukraine act as a self-sufficient structural element of the religious culture of Ukraine, having significant potential not only for their own preservation, but also for further development.

Today, the Old Believers are aimed at expanding their extra-cult priorities. In social life, such priorities are charity, philanthropy, education; in the political sphere - striving for freedom of conscience and cooperation with government and public institutions; in the cultural field - promoting the spiritual improvement of society, the development of national culture; in religious - active church life.

The Old Believer Ukrainian Church, which is a part of the large Old Believer Church, immediately, after the large-scale invasion of Russia on our territory, took a patriotic pro-Ukrainian position and clearly declared its condemnation of Russia's aggression against Ukraine. Representatives of the Bilokrynysia Metropolitanate were active participants in the resistance to Russian aggression eight years ago. Today, they also take an active part in the defense of Ukraine's independence. Despite their Russian ethnic origin, the Old Believers have no ties to the ideology of the "Russian world", they are aware of themselves as a part of Ukrainian society. They occupy a prominent place in social, spiritual and interfaith life and remain a dynamic Christian denomination, and strengthen their own positions in Ukraine.

Keywords: religion, Orthodoxy, Old Believers, schism, Old Believers, Old Believers parishes, Belokrynysia Metropolitanate

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається тим, що орієнтація України на європейські цінності та неминуче повернення її в лоно європейського цивілізованого світу, надзвичайно актуалізують проблему визначення ролі старообрядництва в суспільному і духовному житті країни. Це питання ось уже не одне століття залишається дискусійним. Місце старообрядництва в нашій історії і до тепер певною мірою не оцінене. Варто сказати, що громадянське суспільство концентрує увагу на великих конфесіях, які є в Україні. Насамперед це проблеми православ'я. Ця зосередженість не дозволяє побачити всю палітру релігійного життя в Україні – унікальної країни, з точки зору духовних пошуків людини. Так історично склалося, що Україна –

поліконфесійна держава, яка була відкрита для людей різних поглядів та конфесій. Саме на українських теренах склалися багатотомові традиції співжиття прихильників різних релігій, що свідчить про толерантність українського народу, його повагу до представників інших культур.

На рубежі XX-XXI століть відновлюється інтерес до вітчизняної релігійної культури, активізується релігійна діяльність, легалізуються заборонені раніше християнські конфесії, відкриваються перспективи у різноманітних міжконфесійних відносинах. Старообрядницькі громади, витіснені радянською владою на узбіччя суспільного життя, долаючи наслідки довготривалого квазіатеїстичного експерименту, активно долучаються до цього процесу.

Історично склалося, що старообрядництво як релігійний феномен було привнесено на територію України. Ідейно воно сформувалося після церковного розколу в Московській державі, формальним приводом якого стала церковна реформа середини XVII ст. Під терміном «старообрядництво» діяла також велика кількість різноманітних течій. Це і безпоповці, і біглопоповці, і просто поповці, які мають священників.

Сучасний стан старообрядництва в Україні демонструє не лише приклад умовленого євангельським ідеалами і власними догматичними концептами вписування у нові реалії суспільного, політичного, культурного, міжконфесійного життя, а й безперечну зацікавленість у їх розгортанні й утвердженні як визначального фактора своєї подальшої еволюції. В Україні старообрядці – люди, які живуть повсякденним життям, які є частиною українського суспільства. Попри російське етнічне походження, старообрядці не мають зв'язків з ідеологією «руського міра», вони усвідомлюють себе частиною українського суспільства вже так давно, що для них всі інформаційні фейки, які йдуть з росії, є чужими.

Аналіз публікацій. Хоча останнім часом в наукових періодичних виданнях друкуються роботи українських істориків, культурологів та філософів, котрі спеціально досліджують історію старообрядництва України, однак їхні праці мають локальний характер і в основному стосуються Південно-Західної України та сусідніх із нею регіонів. У цих працях акцентується увага більше на побутовій та культурній стороні життя старообрядництва. Серед них праці А. І. Федорової [7], старообрядництво Слобідської та Лівобережної України стало предметом дослідження Ю. В. Волошина [1] та С. В. Таранця [5].

Виклад основного матеріалу. Духовне життя України невід'ємне від релігійних традицій, що, як правило, асоціюються з християнством. Однією із конфесій, яка має давню і багату історію, є старообрядництво. Групи старовірів, в основному безпопівських згод, котрі внаслідок переслідувань залишають Московське царство, з'явилися на території України ще в кінці XVII століття і як соціокультурний феномен мали до початку XX століття помітний вплив на широкий комплекс чинників господарського, станового, культурного життя краю, були суб'єктом відчутних етнокультурних контактів з автохтонним населенням, відігравали суттєву роль у старообрядницькому світі загалом [2]. Зауважимо, що в сучасній Україні успішно діють громади старообрядців: найчисельнішою є представники попівської згоди – Руської Старообрядницької Православної Церкви, також значними є групи безпопівців.

З чотирьох найбільших світових центрів старообрядництва – два знаходяться на території України – Біла Криниця Чернівецької області та Стародубщина на Чернігівщині. В цілому общини

старообрядців різних толків проживають на території Одеської, Харківської, Житомирської, Тернопільської, Вінницької, Хмельницької, Херсонської областей, що дає підставу характеризувати Україну як представницький регіон старообрядництва в світі [3]. Процес еволюції старообрядництва в Україні має власні особливості. З одного боку, засвідчує загальні еволюційні й концептуальні зміни світового старообрядницького руху, з іншого – історичні, генетичні, світоглядні особливості вітчизняного старообрядництва, спричинені соціально-політичним і культурним розвитком, духовними традиціями, релігійною ситуацією в Україні.

Становище старообрядницьких общин суттєво змінилося зі здобуттям Україною незалежності. Старообрядці змогли відбудувати закриті за радянських часів культові споруди, вільно відправляти та відвідувати богослужіння, відкривати недільні школи, відроджувати національні традиції тощо. Сьогодні старообрядництво спрямоване на розширення своїх позакультових пріоритетів.

У суспільному житті такими пріоритетами є благодійність, філантропія, просвітництво; у політичному – прагнення свободи совісті та співпраця з урядовими і громадськими інституціями; у культурному – сприяння духовному оздоровленню суспільства, розвитку національної культури; у релігійному – активне церковне життя. Старообрядницька церква, розуміючи, що ефективність її соціального служіння значною мірою залежить від соціально-політичних умов, прагне сама впливати на обставини, змінюючи їх таким чином, щоб вони стали якомога сприятливішими для виконання ними своєї земної місії. При цьому церква намагається тісно контактувати з державними чиновниками, усвідомлюючи, що саме від них значною мірою залежить зміна несприятливих для старообрядців умов діяльності. Попри проблеми, старообрядництво має значний потенціал для подальшого розвитку на теренах України.

Займаючи патріотичну, проукраїнську позицію, Білокриницька митрополія, яка є частиною великої Старообрядницької церкви одразу після широкомасштабного вторгнення росії на нашу територію, у квітні 2022 року чітко заявила про засудження агресії росії проти України, а «ідеологія «руського міра» – це жах і ересь», «в Україні немає ніяких нацистів і вона живе своїм демократичним життям»... «І взагалі, ми хочемо автокефалію» [4]. Цей лист підтримали всі старообрядці. Це була дуже потужна заява. Ну і, окрім усього іншого, у церкви є ще й моральні принципи. Зрештою, «пастирем може бути тільки той, хто називає війну війною і молиться за її закінчення, а не той, хто молиться за вбивство власних парафіян і використовує проповідь заради виправдання такого вбивства» [6].

Тим нелогічнішою була ініціатива московського митрополита старообрядницької церкви – Корнілія, колишнього комуніста «зі стажем», котрий заявив, що російська армія виконує завдання

щодо захисту одновірного братнього народу та запобігання гуманітарній катастрофі. Заява митрополита була витримана у найгірших традиціях кремлівської пропаганди – сам патріарх РПЦ Кирило позаздрив би [2]. Попри такі заяви московського митрополита, Леонтій, Білокриницький митрополит – очільник старообрядницької церкви в Україні, у спеціальному посланні київському архієпископу Никодиму наголосив, що «ця шалена і жахлива війна викликала загальне сум'яття» і заявив про солідарність з українським народом та висловив протест проти будь-яких форм війни [3]. У заяві митрополита також було сказано про готовність надати будь-яку допомогу єдиновірцям. При цьому слід зрозуміти, що митрополит Леонтій виступає із публічними заявами вкрай рідко. Важливо й те, що у посланні митрополита про московську юрисдикцію Київської архієпископії взагалі не згадується жодним словом [3].

Зауважимо, що у старообрядництві не вирішене питання про те, кому має належати діаспора (Білокриницька митрополія), яка вже 200 років мешкає поза межами Росії [9]. Якщо в Україні триватиме нинішній політичний вектор, то велика вірогідність переходу значної частки старообрядницьких парафій від Москви до Білокриницької митрополії на чолі з Леонтієм [8].

Для старовірів дуже важлива символіка спадкоємності, сила коріння. Владика Леонтій та всі липовани, які мешкають у Румунії, це корінні старовіри, а Московський владика Корнілій прийшов до Церкви в дуже зрілому, майже пенсійному віці. Так само й багато хто з духівництва з його оточення. Таким чином, виникає конфлікт різних традицій. Якщо в Україні, Молдові та Румунії домінують корінні старовіри, то в Росії вже біля 50% – новонавернені. Вирішити цей конфлікт можна тільки на спільному Соборі. В такому випадку не виключено розрив канонічного спілкування [11].

Разом з тим, українські древлеправославні християни мають свій власний духовний центр на території України та свого власного митрополита на території Румунії, тобто, історичний центр старообрядництва знаходиться не у Москві, а саме у Білій Криниці та Бреїлі. Адже росія та російська православна церква завжди боролися зі старообрядцями та робили все можливе, щоб їх взагалі не було. Попри небажання Москви, українські старообрядці зробили спробу отримати власну автокефалію, яка мала успіх – в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань 2 листопада 2022 року було зареєстровано Древлеправославну церкву України, яка до цього називала себе Архієпископією Київською та всієї України Руської православної старообрядницької церкви. Про це повідомляє Державна служба з етнополітики та свободи совісті [10].

Представники Білокриницької митрополії були активними учасниками супротиву російській агресії

ще вісім років тому. Сьогодні вони також беруть активну участь у захисті незалежності України. Волонтери, котрі захищають нашу державу від окупації росією – є вихідцями з старообрядницьких родин. Багато парафіян Київської громади Білокриницької згоди розірвали особисте спілкування з членами московської громади ще після подій 2014 року, а старообрядський єпископ – Алімпій (Вербицький) – навіть офіційно емігрував в Україну з росії після того, як благословив своїх духовних чад захищати Україну.

Звичайно, серед старовірів є різні політичні погляди – в цьому сенсі вони мало відрізняються від загальноукраїнської соціологічної картини. Політичні погляди українських старовірів відповідають тенденціям історичного розвитку цілої України. Тому ставлення до старообрядців, як прихильників «руського міра», носіїв ідей колаборації є абсолютно необґрунтованим.

Висновки. Сучасні старообрядці на теренах України виступають самодостатнім структурним елементом релігійної культури України, маючи значний потенціал не лише для власного збереження, а й для подальшого розвитку та з яким необхідно рахуватися і шукати шляхи для порозуміння. Вони займають чільне місце в суспільному, духовному і міжконфесійному житті та залишаються динамічною християнською конфесією, й зміцнюють власні позиції в Україні. Отримавши реальне право на свободу віросповідання, старообрядці змогли відбудувати закриті за радянських часів культові споруди, вільно відправляти та відвідувати богослужіння, відкривати недільні школи, відроджувати національні традиції.

1. Волошин Ю. Древлеправославні християни в Україні. З історії розселення. *Людина і світ*. № 7(475). 2000. С. 24–27.
2. Ідучи слідами Гітлера: Глава російської старообрядської церкви закликав українців скласти зброю. URL: <https://df.news/2022/03/31/hlava-rosijskoi-staroobriadskoi-tserkvy-zaklykav-ukraintiv-sklasty-zbroiu/>
3. Обращение духовенства Киевской и всея Украины Архиепископии РПЦ. URL: <https://www.facebook.com/2241869976038861/posts/3767489986810178/?d=n>
4. Поки УПЦ МП мовчить, автокефалію просить російська православна старообрядницька церква в Україні. URL: <https://df.news/2022/04/03/rosijska-pravoslavna-staroobriadnytska-tserkva-v-ukraini-zvernulas-po-avtokefaliuu/>
5. Таранець С. Старообрядство міста Києва та Київської губернії. Київ. 2004. 352 с.
6. Українська Древлеправославна Церква повністю вийшла з підпорядкування Москві: старовіри йдуть до автокефалії. URL: <https://kontrakty.ua/article/206733>

7. Федорова А. Старообрядницькі общини Південної Бессарабії у XIX – першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : 07.00.01. Одеський нац. ун-т ім. І. Мечникова. О. 2005. 19 с.
8. Clergy of the Russian Orthodox Old Believer Church of Kyiv and all Ukraine express their desire of autocephaly URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://risu.ua/en/clergy-of-the-russian-orthodox-old-believer-church-of-kyiv-and-all-ukraine-express-their-desire-of-autocephaly_n128247/amp&ved=2ahUKEwifgeD97tD7AhXrs4sKHQRpAeMQFnoECA8QAQ&usg=AOvVaw1XE27eWIDGOBsFQXq_5umY
9. Division between Orthodox Christians in Ukraine deepening by day – Spiritual Front of Ukraine. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://df.news/en/2022/09/17/division-between-orthodox-christians-in-ukraine-deepening-by-day-spiritual-front-of-ukraine/%3F&ved=2ahUKEwifgeD97tD7AhXrs4sKHQRpAeMQFnoECCMQAQ&usg=AOvVaw17sbpMOUfPtQc9QBnoOP2D>
10. Old Believers on the Ukraine-Romania border. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.hiddeneurope.eu/old-believers-on-the-ukraine-romania-border&ved=2ahUKEwjqtZ6V8ND7AhXq-SoKHbEjCo4QFnoECCUQAQ&usg=AOvVaw0QFQr0g5U3sKpNH7FuEOkc>
11. Specifics of the Traditional Culture of the Old Believers of Moldova and Southern Ukraine: Dwelling Practices. *Anthropology & Archeology of Eurasia*, vol. 52, no. 1 (Summer 2013). Pp. 22–38.
4. *Poky UPTS MP movchyt', avtokefaliyu prosyt' rosiys'ka pravoslavna staroobryadnyts'ka tserkva v Ukraini*. [While the UOC MP is silent, the Russian Orthodox Old Believer Church in Ukraine is asking for autocephaly]. URL: [https://df.news/2022/04/03/rosijska-pravoslavna-starobriadnytska-tserkva-v-ukraini-zvernulas-po-avtokefaliu/\(in Ukrainian\)](https://df.news/2022/04/03/rosijska-pravoslavna-starobriadnytska-tserkva-v-ukraini-zvernulas-po-avtokefaliu/(in%20Ukrainian)).
5. Taranets S. (2004). *Staroobryadstvo mista Kyyeva ta Kyyivs'koyi huberniyi* [Old Faith in the city of Kyiv and the Kyiv province]. Kyiv. 352 p. (in Ukrainian).
6. *Ukrayins'ka Drevlepravoslavna Tserkva povnistyu vyyshla z pidporyadkuvannya Moskvi: staroviry ydut' do avtokefaliyi* [The Ukrainian Old Orthodox Church has completely left Moscow: the Old Believers are going to autocephaly]. URL: <https://kontrakty.ua/article/206733> (in Ukrainian).
7. Федорова А. (2005). *Staroobryadnyts'ki obshchyny Pivdennoyi Bessarabiyi u XIX – pershiy polovyni XX st.: istoriko-konfesiynnyy aspekt* [Old Believer communities of Southern Bessarabia in the 19th - first half of the 20th centuries: historical and confessional aspect]. Autoref. thesis for obtaining sciences. stupa Ph.D. history Sciences: 07.00.01. Odessa National. Mechnikov University. Odessa. 19 p. (in Ukrainian)
8. Clergy of the Russian Orthodox Old Believer Church of Kyiv and all Ukraine express their desire of autocephaly. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://risu.ua/en/clergy-of-the-russian-orthodox-old-believer-church-of-kyiv-and-all-ukraine-express-their-desire-of-autocephaly_n128247/amp&ved=2ahUKEwifgeD97tD7AhXrs4sKHQRpAeMQFnoECA8QAQ&usg=AOvVaw17sbpMOUfPtQc9QBnoOP2D
9. Division between Orthodox Christians in Ukraine deepening by day – Spiritual Front of Ukrain. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://df.news/en/2022/09/17/division-between-orthodox-christians-in-ukraine-deepening-by-day-spiritual-front-of-ukraine/%3F&ved=2ahUKEwifgeD97tD7AhXrs4sKHQRpAeMQFnoECCMQAQ&usg=AOvVaw17sbpMOUfPtQc9QBnoOP2D>
10. Old Believers on the Ukraine-Romania border. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.hiddeneurope.eu/old-believers-on-the-ukraine-romania-border&ved=2ahUKEwjqtZ6V8ND7AhXq-SoKHbEjCo4QFnoECCUQAQ&usg=AOvVaw0QFQr0g5U3sKpNH7FuEOkc>
11. Specifics of the Traditional Culture of the Old Believers of Moldova and Southern Ukraine: Dwelling Practices. *Anthropology & Archeology of Eurasia*, vol. 52, no. 1 (Summer 2013). Pp. 22–38.

References

1. Voloshyn Yu (2000). *Dryevlyeppravoslavni khrystyany v Ukraini. Z istoriyi rozselennya* [Old Orthodox Christians in Ukraine. From the history of resettlement]. *Human and world*. No. 7(475). P. 24–27 (in Ukrainian).
2. *Yduchy slidamy Hitlera: Hlava rosiys'koyi staroobryads'koyi tserkvy zaklykav ukrayintsiv sklasty zbroyu* [Following in Hitler's footsteps: The head of the Russian Old Believer Church called on Ukrainians to lay down their arms.] URL: [https://df.news/2022/03/31/hlava-rosijskoi-starobriadskoi-tserkvy-zaklykav-ukrayintsiv-sklasty-zbroiu/\(in Ukrainian\)](https://df.news/2022/03/31/hlava-rosijskoi-starobriadskoi-tserkvy-zaklykav-ukrayintsiv-sklasty-zbroiu/(in%20Ukrainian)).
3. *Obrashcheniye dukhovenstva Kiyevskoy i vseya Ukrainy Arkhiyepiskopii RPSTS* [Conversion of the clergy of Kyiv and all Ukraine to the Archdiocese of the Russian Orthodox Church.] URL: https://www.facebook.com/2241869976038861/posts/376748998681017_8/?d=n (in Ukrainian).